

Raport

**Pomoc Prawna
Pokrzywdzonemu**

Polska

Spis treści

1. Definicja pokrzywdzonego i historia ustawodawstwa jemu poświęconego	4
1.1 Definicja pomocy prawnej w krajowym ustawodawstwie	6
1.2 Pomoc prawna pokrzywdzonemu – rys historyczny	6
2. Prawo pokrzywdzonego do informacji o swojej sytuacji prawnej.....	7
2.1 Informacja o procedurze składania skargi	7
2.2 Informacja o stanie postępowania	8
2.3 Informacja o prawach w czasie postępowania.....	9
O terminie i miejscu rozprawy	10
Prawa w czasie postępowania sądowego	11
Prawo do wniesienia apelacji.....	11
Prawa w czasie postępowania odwoławczego	11
Informowanie o prawach w postępowaniu wykonawczym.....	12
Informowanie o możliwości wpływania na wykonanie orzeczenia	12
Informacja o uwolnieniu sprawcy.....	13
2.4 Informacja o możliwości uzyskania pomocy prawnej.....	13
2.5 Informacja o możliwości zwrotu wydatków.....	13
2.6 Informacja o możliwości uczestniczenia w ADR	14
2.7 Informacja o możliwości otrzymania rekompensaty od Państwa.....	14
2.8 Informacja o specjalnych regulacjach ochrony ofiar z UE i spoza UE	14
2.9 Informacja o prawie do bycia nieinformowanym	15
2.10 Etyczne aspekty informowania ofiary	15
2.11 Dostateczność informacji i problemy w ich uzyskiwaniu – opinia ankietowanych.....	15
3. Pomoc prawa ofiarom przestępstw - ogólne założenia.....	16
3.1 Charakterystyka ofiary i kryteria przyznawanej pomocy prawnej	16
3.2 Specjalne uwarunkowania dla cudzoziemców	17
3.3 Ocena restrykcyjności – opinia praktyków.....	17
3.4 Pomoc prawna oskarżonemu a pokrzywdzonemu – czy jest balans – opinia praktyków ..	17

4. Zakres i zasięg pomocy prawnej przyznawanej pokrzywdzonemu	18
4.1. Pierwszy moment kiedy pokrzywdzony może skorzystać z pomocy prawnej	18
4.2. Etapy postępowania, podczas których pokrzywdzony może otrzymać pomoc prawną.....	18
4.3. Pomoc prawna w otrzymaniu państwowej rekompensaty	19
4.4. Możliwość udziału w mechanizmach sprawiedliwości naprawczej	19
4.5. Długość przyznanej pomocy prawnej	20
4.6. Język pomocy prawnej.....	20
4.7. Praktyczne aspekty pomocy prawnej oferowanej pokrzywdzonemu – opinia ankietowanych	21
4.8. Koszty pomocy prawnej – kiedy jest darmowa, a kiedy opłacana przez pokrzywdzonego	22
4.9. Zwrot opłat poniesionych przez pokrzywdzonego	22
4.10. Dostępność pomocy prawnej dla pokrzywdzonego – opinia ankietowanych.....	22
5. Pomoc prawna dla ofiar szczególnie narażonych	23
6. Struktura instytucjonalna i pojemność system pomocy prawnej dla ofiar przestępstw.....	23
6.1. Struktura pomocy prawnej i jej miejsce w ramach ogólnego system pomocy ofierze	24
6.2. Środki publiczne przeznaczone na pomoc prawną – metody alokacji	24
6.3. Lokalne problemy w dostępie do pomocy prawnej – opinia ankietowanych.....	25
6.4. Podstawowe i zaawansowane szkolenia oraz przyszłe potrzeby – opinia ankietowanych	25
6.5. Przejrzystość i efektywność systemu – opinia ankietowanych	25

1. Definicja pokrzywdzonego i historia ustawodawstwa jemu poświęconego

Polskie ustawodawstwo karne nie zna pojęcia „ofiary przestępstwa”. Zamiast niego posługuje się terminem „pokrzywdzonego przestępstwem”. Różnice pomiędzy tymi pojęciami nie mają tylko charakteru terminologicznego¹. Pojęcia te zatem nie mogą być używane zamiennie. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że posługiwanie się terminem „ofiary przestępstwa” niejako przesądza fakt popełnienia przestępstwa na jej szkodę przed prawomocnym rozstrzygnięciem o odpowiedzialności karnej oskarżonego². Na marginesie warto dodać, że także w przypadku pojęcia „pokrzywdzonego” ustawodawca posłużył się swoistym skrótem myślowym³. W rzeczywistości bowiem to dopiero postępowanie karne doprowadzi do ustalenia, czy do rzekomego pokrzywdzenia rzeczywiście doszło. W związku z powyższym właściwsze byłoby posługiwanie się pojęciem potencjalnego pokrzywdzonego, tak jak to się czyni na gruncie wiktymologii⁴. Normatywna definicja pokrzywdzonego została wysłowiona w przepisie art. 49 k.p.k.⁵ Zgodnie z paragrafem pierwszym tego przepisu, pokrzywdzonym jest osoba fizyczna lub prawna, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Zakres podmiotowy pojęcia pokrzywdzonego zostaje uzupełniony przez przepis art. 49 § 2 k.p.k., z którego wynika, że może nim być także instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej. W przypadku tych podmiotów czynności procesowych dokonywać będzie organ uprawniony do działania w jego imieniu (przepis art. 51 § 1 k.p.k.). O przyznaniu danej osobie statusu pokrzywdzonego decyduje przede wszystkim bezpośrednio naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego⁶. O tak pojmowanej bezpośredniości można mówić, gdy pomiędzy działaniem (zaniechaniem) sprawcy a naruszeniem, bądź zagrożeniem dobra brak jest jakichkolwiek ogniw pośrednich⁷. Dla ustalenia osoby pokrzywdzonej przestępstwem w konkretnym przypadku niezbędne jest też odwołanie się do prawa karnego materialnego, które określa dobra chronione prawem⁸.

---

¹ C. Kulesza, Rola pokrzywdzonego w procesie karnym, Białystok 1995, s. 21 i n.

² C. Kulesza, Projekt Europejskiej Dyrektywy z dnia 18 maja 2011 r., w sprawie wsparcia i ochrony ofiar w świetle prawa polskiego, Prokuratura i Prawo 2011, nr 12, s. 5.

³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego, Komentarz, Warszawa 2007, t. I, s. 308.

⁴ J. Goodey, Victims and Victimology. Research, Policy and Practice, Essex 2005, s. 10.

⁵ Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r., Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 1997 r., Nr 89, poz. 555 ze zm.

⁶ K. Marszał, Proces karny. Zagadnienia ogólne, Katowice 2013, s. 234.

⁷ W. Daszkiewicz, Prawo karne procesowe, Bydgoszcz 2000, t. I, s. 212; post. SN z dnia 25 marca 2020 r., sygn. IV KK 316/09, OSPriP 2010, nr 7-8, poz. 11; post. SN z dnia 17 listopada 2005 r., sygn. II KK 108/05, R-OSNKW 2005, poz. 2094.

⁸ Zob. krytycznie: W. Daszkiewicz, Refleksja nad pojęciem pokrzywdzonego przestępstwem (w:) O ludzki wymiar prawa. Księga jubileuszowa Profesora Tadeusza Jasudowicza, red. J. Białocerkiewicz, Toruń 2004, s. 94.

Przedstawiona, ustawowa definicja pokrzywdzonego pełni szereg funkcji. Jedną z nich jest funkcja limitująca, polegająca na ograniczeniu dopuszczeniu do procesu karnego zbyt dużej ilości osób⁹. Trzeba również podkreślić, że przyjęcie powyższej definicji pokrzywdzonego wpływa na szereg instytucji procesu karnego.

Od pojęcia pokrzywdzonego w polskim procesie karnym należy odróżnić podmioty, które należy uważać za pokrzywdzonego, oraz podmioty uprawnione do wykonywania jego praw. Do pierwszej grupy na mocy przepisu art. 49 § 3 k.p.k. należy zakład ubezpieczeń w zakresie w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. W tym przypadku nie występuje bezpośrednio zagrożenia lub naruszenia, o której była wcześniej mowa. Swoją legitymację procesową do występowania w charakterze pokrzywdzonego zakład ubezpieczeń czerpie ze zobowiązania cywilnoprawnego wynikającego z umowy ubezpieczenia albo z faktu pokrycia szkody¹⁰ (przepis art. 49 § 3 k.p.k.). Natomiast podmiotami uprawnionymi do wykonywania praw pokrzywdzonego są: Państwowa Inspekcja Pracy w sprawach o przestępstwa przeciwko prawom osób wykonujących pracę zarobkową (art. 218-212 k.k. i art. 225 § 2 k.k.) jeżeli w zakresie swego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania (przepis art. 49 § 3a); organy kontroli państwowej, które w zakresie swojego działania ujawniły przestępstwo lub wystąpiły o wszczęcie postępowania w sprawach o przestępstwa, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji (przepis art. 49 § 4 k.p.k.). Prawa pokrzywdzonego, który jest małoletni albo ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo może wykonywać także przedstawiciel ustawowy albo osoba pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje (przepis art. 51 § 2 k.p.k.). Podobna regulacja przewidziana jest w stosunku do osób nieporadnych ze względu na wiek czy też stan zdrowia. W takim przypadku jego prawa może wykonywać osoba pod której pieczęć pokrzywdzony pozostaje (przepis art. 51 § 3 k.p.k.). Widać zatem, że w odniesieniu do tych osób stawiane są mniejsze wymagania w zakresie sprawowania opieki.

Kodeks postępowania karnego uwzględnia także możliwość śmierci pokrzywdzonego. W takim przypadku jego prawa mogą być wykonywane przez osoby dla niego najbliższe, a w przypadku ich braku lub nieujawnienia także przez prokuratora (przepis art. 52 § 1 k.p.k.).

---

⁹ B. Gronowska, Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karno-procesowe i wiktymologiczne, Toruń 1989, s. 24.

¹⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks..., s. 311.

1.1 Definicja pomocy prawnej w krajowym ustawodawstwie

W żadnym polskim akcie prawnym nie ma definicji pomocy prawnej¹¹. Jedyne, na podstawie przepisów ustawy prawo o adwokaturze¹² można próbować dokonania rekonstrukcji zakresu treściowego pojęcia pomocy prawnej. Zgodnie z przepisem art. 4 ust. 1 tej ustawy zawód adwokata polega na świadczeniu „pomocy prawnej”. Jest to dość ogólne sformułowanie, które następnie zostaje doprecyzowane. Dowiadujemy się, że świadczenie pomocy prawnej polega w szczególności na: udzielaniu porad prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed sądami i urzędami. Posłużenie się przez ustawodawcę zwrotem „w szczególności” oznacza, że katalog tych czynności nie jest zamknięty i świadczenie pomocy prawnej może być realizowane także w innych formach. Podobny zapis znajduje się również w art. 4 ust. 1 ustawy o radcach prawnych¹³, z tym jednak zastrzeżeniem, że radcowie prawni nie mogą występować w charakterze obrońców w postępowaniu karnym i w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe. W odróżnieniu od ustawy prawo o adwokaturze, w ustawie o radcach prawnych został określony cel podejmowania pomocy prawnej przez radców prawnych. Zgodnie z przepisem art. 2 tej ustawy jest nim ochrona prawna interesów podmiotów na rzecz których jest podejmowana. Kodeks postępowania karnego w przepisie art. 88 k.p.k. stwierdza, że pełnomocnikiem może być tylko adwokat lub radca prawny¹⁴. Oznacza to, że tylko te dwie grupy zawodów zaufania publicznego, o których mowa w art. 17 Konstytucji mogą reprezentować interesy pokrzywdzonego w toczącym się postępowaniu karnym.

1.2 Pomoc prawna pokrzywdzonemu – rys historyczny

Ustawodawstwo poświęcone pomocy prawnej świadczonej pokrzywdzonemu nie ma bogatej historii. Regulacje przyznające pokrzywdzonemu prawo do korzystania z pomocy fachowego pełnomocnika pojawiły się dopiero wraz z uchwaleniem kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Przepis art. 87 § 1 k.p.k. stanowi, że strona inna niż oskarżony może ustanowić pełnomocnika. Przed wprowadzeniem tych regulacji reprezentowanie pokrzywdzonego przez pełnomocnika regulowane było przepisami kodeksu postępowania cywilnego. Kodeks postępowania karnego z 1997r. po raz pierwszy także zalicza uzasadnione wydatki stron, w tym koszty ustanowienia pełnomocnika do kosztów procesu (art. 616 § 1 k.p.k.). Także szereg innych regulacji dotyczących uprawnień procesowych został wprowadzony dopiero wraz

---

¹¹ Zob. Wyr. TK z dnia 19 kwietnia 2006 r., sygn. K 6/06, Dz. U. Nr 75, poz. 529.

¹² Ustawa z dn. 26 maja 1982 r., Prawo o adwokaturze, Dz. U. z 1982 r., Nr 16, poz. 124 ze zm.

¹³ Ustawa z dn. 6 lipca 1982 r., o radcach prawnych, Dz. U. z 1982 r., Nr 19, poz. 145 ze zm.

¹⁴ Wyr. TK z dnia 26 listopada 2003 r., sygn. SK 22/02.

z uchaleniem nowego kodeksu postępowania karnego. Liczne zmiany zostały także wymuszone poprzez implementację decyzji ramowej Unii Europejskiej z 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW). Widać zatem wyraźnie, że funkcjonowanie ustawodawstwa poświęconego pomocy prawnej świadczonej pokrzywdzonemu stanowi właściwie kwestię ostatnich kilku lat.

2. Prawo pokrzywdzonego do informacji o swojej sytuacji prawnej

Pokrzywdzonemu w toku postępowania karnego przysługuje szereg uprawnień. Jednakże aby mógł on skutecznie i efektywnie z nich korzystać w pierwszej kolejności musi o nich wiedzieć. Niestety stopień świadomości prawnej społeczeństwa nadal pozostaje na bardzo niskim poziomie¹⁵. Dlatego właśnie tak ważne jest informowanie pokrzywdzonego o prawach przysługujących mu w toku całego procesu karnego. W przepisach kodeksu postępowania karnego brakuje regulacji, które zawierałyby katalog przepisów dotyczących statusu pokrzywdzonego w procesie karnym i zakresu informacji, który musi zostać mu przekazany. Odnośne przepisy są rozsiane w całym kodeksie, a nierzadko także poza nim. Biorąc pod uwagę trudności związane z ustaleniem ostatecznego zakresu uprawnień przysługujących pokrzywdzonemu, ustawodawca w odniesieniu do najważniejszych kwestii nałożył na organy prowadzące postępowanie obowiązek informacji (przepis art. 16 § 1 k.p.k.). Ponadto zgodnie z przepisem art. 16 § 2 k.p.k. organy prowadzące postępowanie powinny także w miarę potrzeby udzielać uczestnikom postępowania informacji o ciężących obowiązkach i przysługujących im uprawnieniach. Powyższa regulacja dotyczy m. in. pokrzywdzonego.

2.1 Informacja o procedurze składania skargi

W polskim systemie prawnym brak przepisów, które przewidywałyby informowanie pokrzywdzonego o procedurze składania wniosku o ściganie w przypadku przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego. Również przepisy dotyczące postępowania prywatnoskargowe nie przewidują takich rozwiązań. Oczywiście należy jednak pamiętać, że znajdzie tutaj zastosowanie ogólny przepis art. 16 § 2 k.p.k. i w razie potrzeby organ prowadzący postępowanie udzieli pokrzywdzonemu stosownej informacji. Warto w tym miejscu podkreślić, że każdy ma obowiązek zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa ściganego z oskarżenia publicznego. Obowiązek taki wynika z treści przepisu art. 304 § 1 k.p.k. Jeżeli osobą zawi-

---

¹⁵ P. Karlik, P. Libertowski, The role of criminal proceeding in shaping legal awareness of the society, [w:] D. Czajkowska – Ziobrowska (red.), Academic areas of scientific knowledge, Poznań 2011, s. 90 i n.

damiającą jest pokrzywdzony, to po przesłuchaniu go zostaną mu udzielone określone informacje. Będzie tak również, jeżeli na skutek działań organów ścigania dojdzie do ujawnienia pokrzywdzonego przestępstwem. Natomiast w przypadku przestępstw prywatnoskargowych pokrzywdzony jest informowany o możliwości wniesienia prywatnego aktu oskarżenia w sytuacji gdy prokurator nie znajduje podstaw do wszczęcia z urzędu sprawy ściganej z oskarżenia prywatnego (§ 270 Regulaminu prokuratury¹⁶). Podsumowując, należy stwierdzić, że podstawowe informacje na temat wnoszenia wniosku o ściganie lub prywatnego aktu oskarżenia, względnie ustnej lub pisemnej skargi na Policję pokrzywdzony powinien zdobyć poprzez edukację. Dalsze, szczegółowe informacje przekazywane są dopiero w pierwszym kontakcie z Policją lub prokuraturą.

2.2 Informacja o stanie postępowania

Kodeks postępowania karnego w przepisie art. 306 § 4 przewiduje, że osoba lub instytucja, która złożyła zawiadomienie o przestępstwie w ciągu 6 tygodni musi zostać powiadomiona o wszczęciu lub odmowie wszczęcia śledztwa. W przypadku niewypełnienia tego obowiązku osoba lub instytucja, o której była mowa, może wnieść zażalenie do prokuratora nadzrędnego albo powołanego do nadzoru nad organem, któremu złożono zawiadomienie. Oczywiście regulacja ta dotyczy także pokrzywdzonego. Ujawniony pokrzywdzony jest także informowany o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu (przepis art. 334 § 1 k.p.k.). Dzięki temu rozwiązaniu pokrzywdzony dowiaduje się, że postępowanie przygotowawcze zostało ukończony i sprawa została oddana pod sąd. Jednakże kodeks postępowania karnego nie reguluje dodatkowych możliwości uzyskiwania informacji o aktualnym stanie toczącej się sprawy, tak w postępowaniu przygotowawczym jak i sądowym. Jednakże utartą praktyką jest udzielanie przez sekretariat właściwego organu wszelkich niezbędnych informacji w osobom posiadającym status strony w konkretnym postępowaniu. Trzeba jednak pamiętać, że w postępowaniu przygotowawczym dominuje zasada tajności z ograniczonymi koncesjami na rzecz jawności. Takie ukształtowanie modelu tego postępowania uzasadnione jest m. in. dobrem toczącego się postępowania. W związku z powyższym również pokrzywdzony nie będzie informowany o wszystkim. Na etapie postępowania sądowego obowiązuje już zasada jawności i nieograniczony dostęp do materiałów postępowania.

---

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r., Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, Dz. U. z 2010 r., Nr 49, poz. 296.

2.3 Informacja o prawach w czasie postępowania

Pokrzywdzony przed pierwszym przesłuchaniem zostaje pouczony o przysługujących mu uprawnieniach i spoczywających na nim obowiązkach. Pierwsze przesłuchanie ma miejsce w postępowaniu przygotowawczym i to organy prowadzące to postępowanie obowiązane są dokonać takiego pouczenia. Obowiązek prokuratora ten wynika z § 167 regulaminu prokuratury, natomiast w stosunku do Policji zastosowanie znajduje § 19 wytycznych Komendanta Głównego Policji¹⁷. Pokrzywdzony pouczenie otrzymuje na piśmie, a podpisaną przez niego kopię pouczenia dołącza się do akt sprawy. Należy stwierdzić, że obowiązek nałożony na Policję w większym stopniu spełnia standardy rzetelnego postępowania, o których mowa w art. 6 EKPC, gdyż funkcjonariusz Policji obowiązany jest dodatkowo do wyjaśnienia wszelkich treści zawartych w przekazanym pouczeniu. Prokuratura i Policja dysponują gotowymi pouczeniami, które stanowią załącznik do protokołu z przyjęcia ustnego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa (przepis art. 304a k.p.k.). Pouczenie przyjmuje postać wyciągu z przepisów kodeksu postępowania karnego dotyczących praw i obowiązków pokrzywdzonego. Obejmują one zarówno uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu w toku postępowania przygotowawczego jak i już na etapie postępowania sądowego.

Zdarza się, że pomimo zawiadomienia o popełnionym przestępstwie, Policja lub prokurator nie dopatrzą się znamion czynu zabronionego i podejmą decyzję o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego. Może się także zdarzyć, że już po wszczęciu postępowania przygotowawczego organy te umorzą postępowanie przygotowawcze. Na powyższe orzeczenia pokrzywdzony może wnieść zażalenie (przepis art. 306 § 1 k.p.k.). Kodeks postępowania karnego przewiduje obowiązek poinformowania pokrzywdzonego o tym uprawnieniu. Wynika on z ogólnej regulacji przepisu art. 100 § 6 k.p.k., który przewiduje, że po ogłoszeniu lub przy doręczeniu orzeczenia należy pouczyć uczestników postępowania o przysługującym im prawie, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia lub o tym, że nie podlega ono zaskarżeniu. Konieczność informowania pokrzywdzonego o tym uprawnieniu wynika z faktu, że pokrzywdzony jest stroną postępowania przygotowawczego z racji samego faktu pokrzywdzenia¹⁸(przepis art. 299 § 1 k.p.k.).

W sytuacji, w której prokurator ponownie odmówi wszczęcia postępowania przygotowawczego pokrzywdzony może w terminie miesiąca od otrzymania decyzji o odmowie wszczęcia lub umorzeniu postępowania wnieść tzw. subsydiarny akt oskarżenia (przepis art. 330 w zw. z

---

¹⁷ Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 15 lutego 2012 r. w sprawie wykonywania czynności dochodzeniowo – śledczych przez policjantów, Dz. Urz. KGP z dnia 16 lutego 2012 r.

¹⁸ E. Bieńkowska, L. Mazowiecka, Uprawnienia pokrzywdzonego przestępstwem, Warszawa 2011, s. 24.

art. 55 k.p.k.). W tym momencie pokrzywdzony staje się oskarżycielem posiłkowym substydiarnym. Akt oskarżenia objęty jest przymusem adwokacko-radcowskim i podlega kontroli wstępnej w zakresie ogólnych wymagań przewidzianych dla skargi zasadniczej. Prokurator może przyłączyć się do tak wszczętego postępowania.

O terminie i miejscu rozprawy

Odmienne natomiast kształtuje się pozycja procesowa pokrzywdzonego na etapie postępowania sądowego. Z samego faktu pokrzywdzenia nie staje się on stroną postępowania. W tym celu musi on złożyć wniosek o działanie w charakterze oskarżyciela posiłkowego (oskarżyciel działający obok lub w niektórych wypadkach zamiast oskarżyciela publicznego), lub powoda cywilnego. Wniosek taki może zostać złożony do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. W przeciwnym wypadku możliwości działania pokrzywdzonego w procesie karnym zostaną bardzo mocno ograniczone, a on sam zostanie sprowadzony do roli źródła dowodowego.

Pokrzywdzony powinien zostać również poinformowany o miejscu i terminie rozprawy sądowej. Kwestia ta jednak nie jest całkiem oczywista. Pojawiały się głosy, że z skoro pokrzywdzony nie jest stroną postępowania sądowego, to nie ma powodów dla których miałby być zawiadamiany o miejscu i terminie rozprawy. Oczywiście dotyczy to sytuacji, w których nie złożył wniosku o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub powoda cywilnego. Zagadnienie to uległo jeszcze większemu skomplikowaniu po nowelizacji kodeksu postępowania karnego w 2003 r. Nowe brzmienie przepisu art. 384 § 2 k.p.k. przyznało oskarżonemu prawo uczestnictwa w rozprawie, ale tylko pod warunkiem jeżeli się on na nią stawi. Taka regulacja wyłącza stosowanie przepisu art. 117 § 2 k.p.k., który nakazuje informować osoby uprawnione do wzięcia udziału w danej czynności procesowej o jej miejscu i terminie. Jednakże ze względów gwarancyjnych przyjęto, że pokrzywdzony powinien być informowany o miejscu i terminie rozprawy¹⁹. Przede wszystkim dlatego, że wniosek o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego lub powoda cywilnego pokrzywdzony może złożyć do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie głównej. Niepoinformowanie go zatem o miejscu i terminie rozprawy prowadziłoby do ograniczenia jego uprawnień.

---

¹⁹ Wyr. SN z dn. 26 stycznia 2007, sygn. I KZP 33/06.

Prawa w czasie postępowania sądowego

Kodeks postępowania karnego nie przewiduje ponownego pouczenia pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach przed rozpoczęciem przewodu sądowego. Pouczenie wręczone mu przed pierwszym przesłuchaniem dotyczy bowiem jego uprawnień w toku całego postępowania. Jednakże szczególny obowiązek informacji spoczywa na oskarżycielu publicznym (przepis art. 334 k.p.k.). Jest on obowiązany do poinformowania pokrzywdzonego o przesłaniu aktu oskarżenia do sądu oraz o treści przepisów art. 335 i 387 k.p.k., które dotyczą konsensualnych metod zakończenia procesu karnego. Ponadto pokrzywdzonego należy pouczyć o uprawnieniach związanych z dochodzeniem roszczeń majątkowych, w tym o możliwości wniesienia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody. Ponadto pokrzywdzony w miarę potrzeby powinien zostać poinformowany o prawie do złożenia oświadczenia o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego (przepis art. 334 § 2 k.p.k.). Trzeba jednak pamiętać, że również na etapie postępowania sądowego zastosowanie znajdzie przepis art. 16 § 2 k.p.k., który nakazuje przekazywać niezbędne informacje nawet wtedy, kiedy ustawa tego wprost nie wymaga.

Prawo do wniesienia apelacji

Prawo do wniesienia apelacji przysługuje przede wszystkim stronom. W związku z powyższym aby pokrzywdzony mógł wnieść apelację, powinien w pierwszej kolejności stać się stroną postępowania sądowego, a więc działać jako oskarżyciel posiłkowy albo powód cywilny (art. 444 k.p.k.). Jednakże wyjątkowo prawo do wniesienia apelacji przysługuje pokrzywdzonemu. Może on skorzystać z tego uprawnienia jedynie w stosunku do wyroku warunkowo umarzającego postępowanie wydanego na posiedzeniu. Pokrzywdzonemu zostało przyznane takie prawo, gdyż jego pozycja w przypadku warunkowego umorzenia postępowania jest marginalna i nie ma on możliwości wpływania na orzeczenie sądu (art. 341 k.p.k.). Obowiązek poinformowania pokrzywdzonego o tym uprawnieniu wynika z ogólnej regulacji zawartej w przepisie art. 100 § 6 k.p.k. Zgodnie z jego brzmieniem uczestników postępowania należy pouczyć o przysługującym im prawie, terminie i sposobie wniesienia środka zaskarżenia.

Prawa w czasie postępowania odwoławczego

W postępowaniu odwoławczym zgodnie z przepisem art. 458 k.p.k. stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące postępowania przed sądem pierwszej instancji. Dotyczy to również uprawnień pokrzywdzonego w tym postępowaniu. Przepisy kodeksu postępowania karnego

w żadnym miejscu nie przewidują ponownego informowania pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach. Warto przy tym pamiętać, że jego udział w postępowaniu odwoławczym co do zasady determinowany jest występowaniem w charakterze strony w postępowaniu I instancyjnym.

Informowanie o prawach w postępowaniu wykonawczym

Postępowanie wykonawcze stanowi ostatnią fazę procesu karnego²⁰, która regulowana jest przez kodeks karny wykonawczy²¹. Pokrzywdzony nie odgrywa w nim żadnej roli, w związku z powyższym w ustawie nie przewidziano generalnego obowiązku informowania pokrzywdzonego o jego prawach. Niemniej w toku postępowania wykonawczego przysługują mu określone uprawnienia, o których musi zostać pouczony. Do najważniejszych z nich należy obowiązek określony w przepisie art. 168a k.k.w. Zgodnie z treścią tego przepisu, sąd kierując orzeczenie do wykonania poucza pokrzywdzonego o prawie do złożenia wniosku o zawiadomienie go o każdorazowym opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego. Pokrzywdzonemu w toku postępowania wykonawczego przysługują także inne uprawnienia, np. możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie w przedmiocie sposobu podania wyroku do publicznej wiadomości (przepis art. 197 § 2 k.k.w.). Brak jednak regulacji nakładającej obowiązek informowania pokrzywdzonego o tych uprawnieniach przez organy postępowania wykonawczego. Pewnym rozwiązaniem jest tutaj ponowne odesłanie do przepisu art. 16 § 2 k.p.k., gdyż zgodnie z przepisem art. 1 § 2 k.k.w. w kwestiach nieuregulowanych w postępowaniu wykonawczym stosuje się przepisy kodeksu postępowania karnego.

Informowanie o możliwości wpływania na wykonanie orzeczenia

Pokrzywdzony w polskim procesie karnym ma możliwość wpływania na wykonanie orzeczenia jedynie w zakresie dotyczącym roszczeń majątkowych. Na mocy przepisu art. 196 § 1 k.k.w. w razie orzeczenia obowiązku naprawienia szkody, zadośćuczynienia, nawiązki lub świadczenia pieniężnego sąd z urzędu i bez pobierania żadnych opłat przesyła pokrzywdzonemu tytuł egzekucyjny. Następnie to od pokrzywdzonego zależy, czy wystąpi z wnioskiem o nadanie mu klauzuli wykonalności (przepis art. 107 k.p.k.). Zatem pokrzywdzony może sam dochodzić od skazanego wykonania wyroku w zakresie obowiązku zapłaty, ze skierowa-

---

²⁰ W. Sych, Wpływ pokrzywdzonego na tok postępowania przygotowawczego w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 14.

²¹ Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r., Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. z 1997 r., Nr 90, poz. 557 ze zm.

niem wyroku do egzekucji komorniczej włącznie²². Brak jednak szczególnego obowiązku informowania pokrzywdzonego o takiej możliwości.

Informacja o uwolnieniu sprawcy

Poza możliwością, o której była już mowa, a więc o prawie do bycia informowanym o każdorazowym opuszczeniu zakładu karnego przez skazanego (przepis art. 168a k.k.w.) pokrzywdzonemu przysługuje podobne uprawnienie w odniesieniu do tymczasowo aresztowanego. Zgodnie z przepisem art. 253 § 3 k.p.k. sąd lub prokurator niezwłocznie zawiadamia pokrzywdzonego, jego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której stałą pieczę pokrzywdzony pozostaje, o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy. W związku z powyższym należy stwierdzić, że pokrzywdzony jest zawsze informowany o odzyskaniu przez oskarżonego/skazanego wolności.

2.4 Informacja o możliwości uzyskania pomocy prawnej

Informacja o możliwości uzyskania pomocy prawnej jest przekazywana pokrzywdzonemu przed pierwszym przesłuchaniem. Wzmianka o tym, że może on korzystać z pomocy pełnomocnika zawarta jest w pouczeniu, o którym była już wyżej mowa. Pokrzywdzony jest informowany, że zgodnie z przepisem art. 88 k.p.k. pełnomocnikiem w postępowaniu karnym może być jedynie adwokat lub radca prawny

2.5 Informacja o możliwości zwrotu wydatków

Podobnie jak w przypadku możliwości korzystania z pomocy pełnomocnika pokrzywdzony przed pierwszym przesłuchaniem poucany jest o możliwości wystąpienia z żądaniem wyznaczenie mu pełnomocnika z urzędu (przepis art. 88 k.p.k.). Pokrzywdzony jest informowany, że aby uzyskać pomoc prawną z urzędu musi w sposób należyty wykazać, że nie jest w stanie ponieść kosztów pełnomocnictwa bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. W polskim procesie karnym istnieje jeszcze możliwość zwolnienia od zapłaty kosztów procesu na rzecz Skarbu Państwa, jednakże przepisy kodeksu postępowania karnego nie przewidują obowiązku informowania pokrzywdzonego o takiej możliwości.

---

²² W. Sych, Wpływ..., s. 139.

2.6 Informacja o możliwości uczestniczenia w ADR

W ramach pouczenia, przed pierwszym przesłuchaniem pokrzywdzony jest także informowany o możliwości złożenia wniosku lub wyrażeniu zgody na przeprowadzenie postępowania mediacyjnego pomiędzy nim a oskarżonym (przepis art. 23a k.p.k.). Trzeba jednak zaznaczyć, że postępowanie mediacyjne nie jest alternatywą dla postępowania karnego, a stanowi jedynie jeden ze sposobów porozumienia się oskarżonego z pokrzywdzonym. Aktualnie brakuje rozwiązań ustawowych, które nakładały by na organy procesowe obowiązek wyjaśnienia idei i zasad postępowania mediacyjnego.

2.7 Informacja o możliwości otrzymania rekompensaty od Państwa

Polski system prawny przewiduje możliwość przyznania państwowej kompensaty ofiarom niektórych przestępstw. Kwestię tą reguluje ustawa z 2005 r.²³, która w zakresie swojej regulacji stanowi wdrożenie dyrektywy Rady Europy odnoszącej się do kompensaty dla ofiar przestępstw²⁴. Na mocy przepisu art. 10 tej ustawy prokurator okręgowy właściwy dla miejsca zamieszkania pokrzywdzonego udziela mu niezbędnych informacji w zakresie możliwości i warunków ubiegania się o kompensatę. Na żądanie pokrzywdzonego udostępnia się mu również wzór formularza wniosku o przyznanie kompensaty oraz udziela się ogólnej pomocy i informacji co do sposobu wypełnienia wniosku.

2.8 Informacja o specjalnych regulacjach ochrony ofiar z UE i spoza UE

Polskie prawo nie przewiduje żadnych dodatkowych gwarancji dla pokrzywdzonego nie będącego obywatelem Polski. Nie ma przy tym znaczenia, czy pokrzywdzony pochodzi z państwa członkowskiego Unii Europejskiej czy też nie. Wszystkim pokrzywdzonym, niezależnie od obywatelstwa przysługują takie same uprawnienia. W związku z powyższym również pouczenie takiego pokrzywdzonego nie będzie odbiegać od standardowego pouczenia. Jedyną różnicą polega na przekazaniu pouczenia w języku zrozumiałym dla pokrzywdzonego. Dodatkowym zabezpieczeniem prawo osoby niebędącej obywatelem polskim jest przepis art. 204 k.p.k., który na organ przesłuchujący takiego pokrzywdzonego nakłada obowiązek wezwania tłumacza, jeżeli osoba przesłuchiwana nie włada językiem polskim.

---

²³ Ustawa z dn. 7 lipca 2005 r., o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw, Dz. U. z 2005 r., Nr 169, poz. 1415 ze zm.

²⁴ Dyrektywa Rady Europy nr 2004/80/EC z dnia 29 kwietnia 2004 r., OJ L 261 z 06.08.2004 r.

2.9 Informacja o prawie do bycia nieinformowanym

Pokrzywdzonemu nie przysługuje prawo do bycia nieinformowanym. Musi on zostać poinformowany o przysługujących mu uprawnieniach i spoczywających na nim obowiązkach. Wynika to przede wszystkim z konsekwencji jakie wiążą się z brakiem pouczenia. Zgodnie z przepisem art. 16 § 1 k.p.k. brak pouczenia lub mylne pouczenie w sytuacji kiedy organ procesowy jest obowiązany do jego udzielenia nie może wywoływać ujemnych skutków procesowych dla uczestnika postępowania. Takie same konsekwencje wiążą się z brakiem pouczenia w sytuacji gdy z okoliczności sprawy wynika, że było ono nieodzowne, pomimo braku istnienia obowiązku organu w tym zakresie. Jest to przede wszystkim związane z koniecznością zapewnienia pewności decyzji procesowych. Pokrzywdzony może jedynie zrezygnować z uprawnienia polegającego na zawiadomianiu go o uchyleniu, nieprzedłużeniu lub zmianie tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy (przepis art. 253 § 3 k.p.k.)

2.10 Etyczne aspekty informowania ofiary

Informowanie pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach ma nie tylko wymiar prawny, ale przede wszystkim etyczny. Pokrzywdzony jako ofiara przestępstwa powinna mieć zagwarantowany łatwy dostęp do wymiaru sprawiedliwości w tym możliwość uzyskania wszelkich informacji o swoim statusie w prowadzonym postępowaniu. Przekazanie pouczenia nie może sprowadzać się jedynie do technicznej czynności wręczenia wyciągu z przepisów. Organ procesowy powinien pokrzywdzonemu wyjaśnić wszelkie niuanse wynikające z regulacji prawnych. Znajduje to odzwierciedlenie np. w zbiorze zasad etycznych prokuratora²⁵, zgodnie z którym prokurator w stosunku do pokrzywdzonego powinien przyjmować jako zasadę, by prowadzone postępowanie karne nie potęgowało przykrych wrażeń wywołanych przestępstwem. Należy wytworzyć u pokrzywdzonego przekonanie, iż w dochodzeniu krzywd prokurator jest jego sprzymierzeńcem.

2.11 Dostateczność informacji i problemy w ich uzyskiwaniu – opinia ankietowanych

W opinii ankietowanych polskie regulacje w zakresie informowania pokrzywdzonych o przysługujących im uprawnieniach są wystarczające i efektywne. Pouczenie udzielane pokrzywdzonemu już na początku postępowania, przed pierwszym przesłuchaniem pozwala

---

²⁵ Uchwała II Krajowego Walnego Zjazdu Członków Stowarzyszenia Prokuratorów RP w sprawie "Zbioru Zasad Etycznych Prokuratora" z dnia 25 maja 2002 roku.

mu na poznanie jego sytuacji procesowej w toku całego procesu karnego. Zdaniem ankietowanych zakres informacji przekazywany ofiarom przestępstw spełnia wszelkie europejskie standardy.

3. Pomoc prawa ofiarom przestępstw - ogólne założenia

Nie może budzić już wątpliwości, że pomoc prawna udzielna pokrzywdzonemu jest wymogiem osiągnięcia sprawiedliwości proceduralnej²⁶ oraz podstawowym elementem rzetelnego procesu karnego²⁷. Jednakże w obowiązującym ustawodawstwie karnoprosesowym brakuje ogólnych założeń traktujących o pomocy prawnej, której beneficjentem miałby być pokrzywdzony. Przede wszystkim brakuje regulacji określających minimalny zakres udzielanej pomocy. Uprawnienia przysługujące pokrzywdzonemu rozsięte są po całym kodeksie postępowania karnego i kilku ustawach około procesowych. Pomoc prawną pokrzywdzonym świadczy także szereg organizacji pozarządowych, których celem statutowym jest właśnie świadczenie pomocy pokrzywdzonym. Warto w tym miejscu także wyróżnić szereg kampanii społecznych nakierowanych bezpośrednio na pomoc pokrzywdzonym czy też zwiększenie świadomości społecznej w tym względzie (np. Tydzień Pomocy Osobom Pokrzywdzonym Przestępstwem). Niemniej jednak na potrzeby niniejszego opracowania należy przyjąć, że w zakresie pomocy prawnej, przede wszystkim mieścić się będzie: możliwość z korzystania z pomocy pełnomocnika oraz możliwość zwolnienia z ponoszenia kosztów udzielonej pomocy prawnej.

3.1 Charakterystyka ofiary i kryteria przyznawanej pomocy prawnej

W sytuacji, w której pokrzywdzony nie ma środków finansowych pozwalających na pokrycie kosztów udziału pełnomocnika lub pozostałych kosztów sądowych może mu zostać przyznany pełnomocnik z urzędu, oraz może on zostać zwolniony z poniesienia kosztów sądowych. Warunkiem przyznania pokrzywdzonemu pełnomocnika z urzędu jest należyte wykazanie, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania się

---

²⁶ O sprawiedliwości w procesie karnym zob.: J. Skorupka, O sprawiedliwości procesu karnego, Warszawa 2013.

²⁷ Na temat rzetelnego procesu zob.: P. Wiliński, O koncepcji rzetelnego procesu karnego, [w:] J. Skorupka, W. Jasiński (red.), Rzetelny proces karny, Warszawa 2010, s. 171 i n.; tenże, Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych, Warszawa 2009; tenże, Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] idem, A. Gerecka-Żołyńska, H. Paluszkiewicz, P. Górecki, Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi, Warszawa 2008, s. 399 i n.

bie i rodziny. Pokrzywdzony musi złożyć stosowny wniosek, w którym udokumentuje swoją sytuację materialną. W tym celu powinien on załączyć stosowne dokumenty, np. odcinek renty, emerytury, zaświadczenie o zarobkach itp. Wniosek należy złożyć do biura podawczego sądu przed którym toczy się postępowanie. W postępowaniu przygotowawczym wniosek składa się za pośrednictwem prokuratury do sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Decyzję w przedmiocie przyznania pełnomocnika z urzędu podejmuje prezes właściwego sądu. Co istotne, od jego zarządzenia nie przysługuje odwołanie.

3.2 Specjalne uwarunkowania dla cudzoziemców

Polskie prawo nie przewiduje dodatkowych kryteriów przyznania pomocy prawnej osobom nie będącym obywatelami Rzeczypospolitej Polskiej. Należy zatem stwierdzić, że o przyznaniu pomocy prawnej cudzoziemcom decydują identyczne wymagania, stawiane obywatelom polskim. Kodeks postępowania karnego uzależnia możliwość przyznania pomocy prawnej jedynie od posiadania statusu pokrzywdzonego, a w dalszej części postępowania strony procesowej.

3.3 Ocena restrykcyjności – opinia praktyków

Większość ankietowanych zgodnie przyznaje, że dostępny w Polsce system pomocy prawnej jest przyjazny dla pokrzywdzonego. Ma on możliwość korzystania zarówno z pełnomocnika wskazanego przez siebie, jak i wyznaczonego mu przez Państwo. Respondenci zgodnie podkreślali, że uzależnienie przyznania pomocy prawnej od sytuacji materialnej pokrzywdzonego jest jak najbardziej uzasadnione i stanowi wyraz ochrony interesów najuboższych. Podkreślano przy tym, że tryb przyznania pomocy prawnej jest jasny i czytelny.

3.4 Pomoc prawna oskarżonemu a pokrzywdzonemu – czy jest balans – opinia praktyków

Zdecydowana większość ankietowanych wskazała, że sytuacja w zakresie zbilansowania pomocy prawnej udzielanej oskarżonemu i pokrzywdzonemu w ostatnim czasie uległa znacznym zmianom. Od niedawna, znacznie większą rolę przywiązuje się do ochrony interesów i praw pokrzywdzonego w procesie karnym. Jednakże, według respondentów nadal widoczne jest zróżnicowanie w zakresie skali pomocy prawnej adresowanej do oskarżonego. Pomimo takiego stanu rzeczy ankietowani podkreślają, że stan ochrony prawnej pokrzywdzonego

i oskarżonego systematycznie się wyrównuje. Osoby biorące udział w ankiecie dostrzegły dużą rolę organów Unii Europejskiej w kształtowaniu postawy przyjaznej pokrzywdzonemu.

4. Zakres i zasięg pomocy prawnej przyznawanej pokrzywdzonemu

Jak już wcześniej wyjaśniono pomoc prawna w ścisłym znaczeniu, to jest taka z której pokrzywdzony może korzystać w czasie procesu karnego obejmuje możliwość korzystania z pełnomocnika, a także możliwość zwolnienia z ponoszenia kosztów pomocy prawnej, tzw. kosztów sądowych do których wlicza się nieopłaconą przez strony pomoc prawną. Pokrzywdzony może korzystać z tych możliwości od momentu uzyskania statusu strony postępowania. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w postępowaniu przygotowawczym pokrzywdzony jest stroną z racji samego pokrzywdzenia. Nieco inaczej wygląda kwestia zwalniania z ponoszenia kosztów sądowych. Zgodnie bowiem z przepisem art. 626 § 1 k.p.k. dopiero w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie sąd określa, kto, w jakiej części i zakresie ponosi koszty procesu. Dotyczy to także zwolnienia od zapłaty kosztów przez oskarżyciela posiłkowego, o którym mowa w przepisie art. 624 § 1 k.p.k.

4.1. Pierwszy moment kiedy pokrzywdzony może skorzystać z pomocy prawnej

Pierwszym momentem, w którym pokrzywdzony może skorzystać z pomocy prawnej, a więc w zasadzie z możliwości wyznaczenia pełnomocnika jest pierwsza czynność z jej udziałem. Jednakże organ procesowy nie jest obowiązany dopuścić pełnomocnika do udziału w takiej czynności. W stosunku do pokrzywdzonego brakuje bowiem odpowiednika regulacji z przepisu art. 301 k.p.k., która zapewnia oskarżonemu możliwość przesłuchania z udziałem obrońcy. Podsumowując zatem, należy stwierdzić, że uprawnienie pokrzywdzonego do korzystania z pomocy prawnej aktualizuje się wraz z rozpoczęciem konkretnego postępowania.

4.2. Etapy postępowania, podczas których pokrzywdzony może otrzymać pomoc prawną

Kodeks postępowania karnego nie zapewnia pomocy prawnej w zakresie poszczególnych czynności prawnych. Jednakże zgodnie z przepisem art. 16 § 2 k.p.k. organy procesowe powinny w miarę możliwości informować pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach.

niach. Pokrzywdzony w toku postępowania przygotowawczego, a w postępowaniu sądowym po złożeniu wniosku o działania w charakterze strony procesowej, może korzystać z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Jego zadaniem jest udzielenie pomocy prawnej pokrzywdzonemu we wszystkich aspektach związanych z występowaniem w charakterze strony w postępowaniu karnym. Pokrzywdzony, który nie korzysta z pomocy pełnomocnika podejmuje ryzyko, że jego interesy nie będą reprezentowane w należyty sposób. Pokrzywdzony może także występować z wnioskiem o wyznaczenie mu pełnomocnika z urzędy do dokonania określonych czynności w toku procesu.

4.3. Pomoc prawna w otrzymaniu państwowej rekompensaty

Zgodnie z ustawą o państwowej kompensacie przysługującej ofiarom niektórych przestępstw kompensata przysługuje jedynie osobie fizycznej, która na skutek przestępstwa poniosła śmierć albo doznała naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia określonych w art. 156 § 1 lub 157 § 1 k.k. Przepis art. 3 w/w ustawy stanowi, że kompensata może być przyznana w kwocie pokrywającej wyłącznie: utracone zarobki lub inne środki utrzymania; koszty związane z leczeniem lub rehabilitacją i koszty pogrzebu. Pokrzywdzony może liczyć na pomoc w zakresie przyznania kompensaty. Prokurator okręgowy udziela osobie uprawnionej do otrzymania kompensaty wszelkich, niezbędnych informacji w zakresie warunków i możliwości ubiegania się o powyższe świadczenie. Organ ten ponadto udostępnia wzór formularza wniosku o przyznanie kompensaty oraz udziela na żądanie osoby uprawnionej ogólnej pomocy i informacji co do sposobu wypełnienia wniosku. Powyższe działania mają miejsce także jeżeli przestępstwo zostało popełnione na terenie innego państwa członkowskiego UE.

4.4 Możliwość udziału w mechanizmach sprawiedliwości naprawczej

Polskie prawo karnoprosowe przewiduje kilka możliwości udziału pokrzywdzonego w mechanizmach sprawiedliwości naprawczej. Ponadto trzeba przyznać, że od momentu uchwalenia obowiązującego kodeksu postępowania karnego w 1997 r. koncepcja kompromisowego rozstrzygnięcia sprawy karnej wyraźnie się umocniła. Na szczególną uwagę zasługuje instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego. W tym wypadku, zgodnie z przepisem art. 66 § 3 k.k. pojednanie się oskarżonego z pokrzywdzonym otwiera możliwość stosowania tej instytucji wobec sprawców przestępstw zagrożonych karą pozbawienia wolności nie prze-

kraczącą 5 lat (bez pojednania jedynie 3 lat). Ponadto sąd dostrzegając możliwość porozumienia się oskarżonego i pokrzywdzonego może odroczyć posiedzenie (przepis art. 341 § 3 k.p.k.).

Najpełniej jednak idea sprawiedliwości naprawczej realizuje się w ramach instytucji mediacji. Została ona uregulowana w art. 23a k.p.k. i pozwala organowi procesowemu na skierowanie sprawy do mediacji w celu porozumienia się pokrzywdzonego i oskarżonego. Mediacja jest dobrowolna i co do zasady jej przebieg objęty jest tajemnicą mediacji. Dzięki tej instytucji pokrzywdzony ma możliwość bezpośredniego kontaktu ze sprawcą, co może przyczynić się do łatwiejszego pojednania i wzajemnego zrozumienia. Mediacja stanowi też lepsze narzędzie dochodzenia roszczeń przez pokrzywdzonego. Trzeba jednak pamiętać, że nie wszystkie sprawy nadają się do mediacji. Kierując sprawę do mediatora organ procesowy powinien zawsze kierować się dobrem pokrzywdzonego.

W sprawach z oskarżenia prywatnego zasadą jest, że rozprawę główną poprzedza tzw. posiedzenie pojednawcze (przepis art. 490 § 1 k.p.k.). W razie pojednania postępowanie ulega umorzeniu. Niestawiennictwo oskarżyciela prywatnego na posiedzenie pojednawcze traktowane jest jako odstąpienie od oskarżenia. Zasadnicza różnica pomiędzy mediacją, a tym trybem pojednania, polega na tym iż w tym przypadku to sąd jest organem przed którym toczy się posiedzenie pojednawcze.

4.5 Długość przyznanej pomocy prawnej

Pomoc prawna trwa od momentu jej przyznania, a więc wyznaczenia pełnomocnika do momentu zakończenia postępowania karnego w danej sprawie. Wyjątkiem jest ustanowienie pełnomocnika jedynie do dokonania określonej czynności prawnej, która obwarowana jest wymogiem adwokacko-radcowskim. W takiej sytuacji po wykonaniu danej czynności pełnomocnictwo ustaje.

4.6 Język pomocy prawnej

Polskie ustawodawstwo przewiduje szereg rozwiązań, w sytuacji gdy pokrzywdzony nie włada językiem polskim. Jednakże aktualnie brakuje kompleksowego rozwiązania, które regulowałoby tą kwestię. W postępowaniu przygotowawczym, zgodnie z przepisem § 167 regulaminu prokuratury jeżeli pokrzywdzonym jest osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim, należy do wszystkich czynności procesowych z jego udziałem wezwać tłumacza. Również pouczenie o przysługujących pokrzywdzonemu uprawnieniach przekazywa-

ne jest w języku zrozumiałym dla pokrzywdzonego. Na uwagę zasługuje również § 111 Zarządzenia nr 1426 Komendanta Głównego Policji w sprawie metodyki wykonywania czynności dochodzeniowo-śledczych przez służby policyjne wyznaczone do wykrywania przestępstw i ścigania ich sprawców²⁸, który stanowi o tym, że policjant powinien wezwać tłumacza do każdej czynności procesowej, przy której jego udział jest niezbędny, w celu umożliwienia stronom czynnego udziału w postępowaniu, a także do udziału w czynności dokonywanej z osobą nie władającą językiem polskim²⁹. Natomiast na etapie postępowania sądowego kwestia ta regulowana jest przez przepis art. 5 § 2 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych, który stanowi, iż osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do występowania przed sądem w znanym przez nią języku i bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza. Kodeks postępowania karnego w przepisie art. 204 § 1 mówi jedynie o obowiązku wezwania tłumacza gdy zachodzi potrzeba przesłuchania osoby nie władającej językiem polskim. Widać więc wyraźnie, że regulacja kodeksowa ma bardzo wąski charakter w stosunku do ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych. Brakuje natomiast regulacji, które przyznawałyby pokrzywdzonemu nie władającemu językiem polskim uprawnień do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza w toku całego postępowania. Uprawnienie takie zgodnie z przepisem art. 72 § 1 k.p.k. posiada oskarżony, co powoduje, że jest on podmiotem uprzywilejowanym w stosunku do pokrzywdzonego.

4.7. Praktyczne aspekty pomocy prawnej oferowanej pokrzywdzonemu – opinia ankietowanych

Ankietowani zgodnie podkreślili, że aktualny system pomocy prawnej pokrzywdzonym spełnia swoje zadania. Jednocześnie jednak zwracali uwagę na szereg mankamentów w zakresie funkcjonowania poszczególnych mechanizmów. Według nich mają one dwie główne przyczyny. Jako pierwszą ankietowani wskazują brak właściwych regulacji w obowiązującym ustawodawstwie. Podkreśla się przede wszystkim utrzymujące się dysproporcje w zakresie dostępu pokrzywdzonego i oskarżonego do pomocy prawnej. Drugą przyczyną według respondentów jest brak właściwego podejścia organów procesowych do pokrzywdzonego. Wskazywano tutaj na potrzebę właściwych szkoleń i warsztatów w zakresie kontaktu organu procesowego z pokrzywdzonym. Ankietowani zwrócili także uwagę na bardzo niską świadomość

²⁸ Zarządzenie z dnia 23 grudnia 2004 r., Dz. U. KGP z 2005 r., nr 1, poz. 1.

²⁹ M. Żbikowska, O projektowanych zmianach zasady lojalności procesowej, Prokuratura i Prawo 2012, nr 9, s. 95.

mość prawną społeczeństwa. Taki stan rzeczy utrudnia pokrzywdzonym korzystanie ze swoich uprawnień zwłaszcza bezpośrednio po pokrzywdzeniu.

4.8. Koszty pomocy prawnej – kiedy jest darmowa, a kiedy opłacana przez pokrzywdzonego

W sytuacji, w której pokrzywdzonego nie stać na opłacenie udziału pełnomocnika w procesie karnym, może on złożyć wniosek o wyznaczenie mu pełnomocnika z urzędu. Zgodnie z przepisem art. 88 k.p.k. w zw. z art. 78 § 1 k.p.k. sąd wyznaczy pełnomocnika z urzędu jeżeli pokrzywdzony wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Jednakże ostatecznie o kosztach związanych z udziałem pełnomocnika wyznaczonego z urzędu zdecyduje sąd w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie.

Ponadto sąd może zwolnić osobę (w tym pokrzywdzonego) w całości lub w części od wyłożenia kosztów podlegających uiszczeniu przy wnoszeniu pisma procesowego, jeżeli wykaże ona, że ze względu na swoją sytuację rodzinną, majątkową i wysokość dochodów wyłożenie ich byłoby zbyt uciążliwe (przepis. art. 623 k.p.k.).

4.9. Zwrot opłat poniesionych przez pokrzywdzonego

W orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie sąd określa, kto, w jakiej części i zakresie ponosi koszty procesu (przepis art. 626 § 1 k.p.k.). W razie skazania oskarżonego sąd zasądza koszty sądowe na rzecz oskarżyciela posiłkowego (przepis art. 627 k.p.k.). Pokrzywdzony musi zatem złożyć odpowiedni wniosek o działaniu w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Jednakże do kosztów procesu należą jedynie uzasadnione wydatki stron, w tym z tytułu ustanowienia w sprawie tylko jednego pełnomocnika.

4.10. Dostępność pomocy prawnej dla pokrzywdzonego – opinia ankietowanych

Dostęp pokrzywdzonego do pomocy prawnej został przez ankietowanych oceniony jako zadowalający. Ofiara przestępstwa ma możliwość korzystania z niej w czasie całego postępowania karnego. Respondenci wskazali także na istnienie szeregu organizacji pozarządowych, które dodatkowo pomagają pokrzywdzonym w tym trudnym dla nich okresie. Według ankietowanych zakres pomocy prawnej co do zasady jest wystarczający jednakże brakuje syste-

mowego podejścia do kwestii pomocy prawnej dla pokrzywdzonego. Obecnie przepisy poświęcone tej problematyce nierzadko znajdują się w różnych aktach prawnych i to nie zawsze o randze ustawy. Według nich wszystkie rozwiązania poświęcone pomocy prawnej dla pokrzywdzonego powinny znajdować się w jednym akcie prawnym, najlepiej w kodeksie postępowania karnego. Tak jak ma to miejsce w stosunku do oskarżonego.

5. Pomoc prawna dla ofiar szczególnie narażonych

Polski system pomocy prawnej nie wyróżnia szczególnie chronionych grup ofiar. Prawo do korzystania z pomocy prawnej zostało przyznane każdemu pokrzywdzonemu bez względu na to czy jest on cudzoziemcem, ofiarą przemocy domowej, rasizmu, itp. Brakuje rozwiązania, które wprowadzałoby obowiązkowy udział pełnomocnika na wzór regulacji dotyczącej oskarżonego (przepis art. 79 k.p.k.). Pomocą szczególnie narażonym pokrzywdzonym i ich ochroną zajmują się przede wszystkim organizacje pozarządowe (np. Fundacja Dzieci Niczyje, La Strada, itp.) . Warto również dodać, że funkcjonuje szereg programów rządowych, koordynowanych przez Ministra Sprawiedliwości, które mają na celu ochronę ofiar niektórych przestępstw. Najlepszym tego przykładem jest procedura „Niebieskiej Karty” poświęcona ofiarom przemocy w rodzinie oraz Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie z 2006 r.

6. Struktura instytucjonalna i pojemność system pomocy prawnej dla ofiar przestępstw

W Polsce generalnie nie funkcjonuje oddzielny system pomocy prawnej dla pokrzywdzonych przestępstwem. Zgodnie z ustawami regulującymi funkcjonowanie adwokatów i radców prawnych, są oni obowiązani do świadczenia pomocy prawnej z urzędu w momencie ich wyznaczenia przez sąd rejonowy w okręgu którego mają swoją siedzibę. Działalność indywidualnych adwokatów i radców prawnych nadzorowana jest przez właściwe Okręgowe Izby Adwokackie lub Okręgowe Izby Radców Prawnych. Z kolei działalność samorządów nadzorowana jest przez Ministra Sprawiedliwości w zakresie i formach określonych w ustawie (np. przepis art. 3 ust 2 ustawy prawo o adwokaturze). Zajmuje się tym specjalna komórka, tj. departament zawodów prawniczych i dostępu do pomocy prawnej.³⁰

---

³⁰ <http://bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/struktura-organizacyjna/departament-zawodow-prawniczych-i-dostepu-do-pomocy-prawnej/>.

Wydajność tak funkcjonującego systemu określona jest dostępnością do prawników uprawnionych do świadczenia pomocy prawnej. Aktualnie zawód adwokata wykonuje ok. 10 tys. prawników, podczas gdy czynnych zawodowo radców prawnych jest ok. 23 tys. Polska nadal jest krajem, w którym liczba adwokatów i radców prawnych do liczebności populacji jest niska. Według raportów Rady Adwokatur i Stowarzyszeń Prawniczych Europy (CCBE) w Polsce 1 prawnik przypada na ok. 1050 mieszkańców.³¹

6.1. Struktura pomocy prawnej i jej miejsce w ramach ogólnego systemu pomocy ofierze

Pomoc prawna pokrzywdzonym przestępstwem stanowi jeden z aspektów szerszej działalności na rzecz pokrzywdzonych. Zgodnie z przepisem art. 43 k.k.w. został utworzony Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Fundusz Pomocy Postpenitencjarnej. Jest to państwowy fundusz celowy, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości. Środki z tego Funduszu przeznaczane są m. in. na pomoc osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz członkom ich rodzin, zwłaszcza pomoc medyczną, psychologiczną, rehabilitacyjną, prawną oraz materialną, udzielaną przez jednostki niezaliczane do sektora finansów publicznych i nie działające w celu osiągnięcia zysku, w tym stowarzyszenia, fundacje, organizacje i instytucje. Zgodnie z planem finansowym Funduszu w roku 2012 przychody na realizację zadania udzielania pomocy osobom pokrzywdzonym przestępstwem oraz członkom ich rodzin, oszacowano na kwotę 10 mln złotych.³²

6.2. Środki publiczne przeznaczone na pomoc prawną – metody alokacji

Środki na pokrycie wydatków nie opłaconej przez pokrzywdzonego pomocy prawnej wykląda tymczasowo Skarb Państwa. Jednakże w orzeczeniu kończącym postępowanie w sprawie sąd określa kto i w jakim zakresie ponosi koszty procesu. W przypadku skazania sąd zasądza od skazanego koszty sądowe na rzecz Skarbu Państwa oraz wydatki na rzecz oskarżyciela posiłkowego. W ramach tych wydatków mieszczą się również koszty nieopłaconej pomocy prawnej. Podobnie kwestia ta wygląda w sprawach z oskarżenia prywatnego. W sytuacji, w której oskarżony zostanie uniewinniony pokrzywdzony sam musi ponieść koszty udziału pełnomocnika w sprawie (przepis art. 632 w zw. z art. 620 k.p.k.

---

³¹ <http://www.ccbe.eu/index.php?id=29&L=0>.

³² <http://bip.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/fundusz-pomocy-pokrzywdzonym-oraz-pomocy-postpenitencjarnej/pomoc-pokrzywdzonym/>.

6.3. Lokalne problemy w dostępie do pomocy prawnej – opinia ankietowanych

Ankietowani stwierdzili, że nie mają większej wiedzy na temat funkcjonowania pomocy prawnej w poszczególnych regionach Polski. Jednakże według ich doświadczenia podstawowe problemy w zapewnianiu pomocy prawnej wynikają przede wszystkim z niskiej świadomości społecznej. Taki stan rzeczy utrzymuje się głównie na terenach wiejskich, gdzie pokrzywdzeni bardzo często nie mają rudymen tarnej wiedzy na temat swoich uprawnień wynikających z bycia pokrzywdzonym przestępstwem. Respondenci stwierdzili, że problem ten swoje źródło czerpie najczęściej z niewłaściwej postawy przedstawicieli organów procesowych. Brakuje odpowiednich szkoleń, które uwrażliwiałyby sędziów, prokuratorów, a zwłaszcza policję na problem nieznamomości praw przez pokrzywdzonych. Ankietowani stwierdzili, że zbyt często pokrzywdzony traktowany jest jako zło konieczne w procesie karnym.

6.4. Podstawowe i zaawansowane szkolenia oraz przyszłe potrzeby – opinia ankietowanych

Ankietowani w swoich odpowiedziach podkreślali konieczność zwiększenia liczby szkoleń z zakresu efektywnej i skutecznej pomocy prawnej pokrzywdzonemu. Brakuje przede wszystkim praktyki kompleksowego informowania pokrzywdzonego o przysługujących mu uprawnieniach w toku procesu karnego. Policjanci i prokuratorzy nie mają również odpowiedniego przygotowania psychologicznego, które pozwalałoby na uniknięcie tzw. podwójnej wiktymizacji. Podkreślano także, że przedstawiciele organów procesowych nadal, pomimo wielu akcji społecznych, nie kierują spraw do postępowania mediacyjnego. W związku z powyższym akcentowano konieczność przeprowadzenia warsztatów ukazujących problemy z jakimi muszą sobie radzić osoby występujące w charakterze pokrzywdzonych w toku procesu.

6.5. Przejrzystość i efektywność systemu – opinia ankietowanych

W opinii ankietowanych system pomocy pokrzywdzonym z punktu widzenia samych zainteresowanych jest nieprzejrzysty. Brakuje informacji co do zakresu oferowanej pomocy, a także co do zasad jej przyznawania. Wyciąg z przepisów wręczany przed pierwszym przesłucha-

niem pokrzywdzonego nie jest w stanie w dostateczny sposób pomóc osobom bez wykształcenia prawniczego. Według ankietowanych pokrzywdzeni wielokrotnie oczekują wsparcia psychologicznego i współczucia a nie pomocy prawnej. Respondenci podkreślali też, że w zbyt małym stopniu wykorzystuje się mechanizmy sprawiedliwości naprawczej. Większość pokrzywdzonych woli aby sprawca wyjaśnił motyw swojego działania i w dostateczny sposób naprawił szkodę wyrządzoną przestępstwem a nie oczekuje ukarania sprawcy przez państwo.